

**“ARAPLARI ÜÇ ŞEYDEN DOLAYI SEVİNİZ” RİVÂYETİNİN
İSNAD VE METİN AÇISINDAN TAHLİLİ**

The Analysis of the Narration “Love Arabs for three Reasons” by its Saned and Text

MEHMET EMİN ÇİFTÇİ

Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Şanlıurfa, Türkiye
Asst. Prof., Harran University, Faculty of Theology, Department of Hadith Şanlıurfa, Turkey

mhtemin63@gmail.com

orcid.org/0000-0001-9331-7450

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Research Article

Geliş Tarihi /Received: 16 Temmuz 2021

Kabul Tarihi/Accepted: 15 Kasım 2021

Yayın Tarihi/Published: 30 Aralık 2021

Doi: <https://doi.org/10.14395/hid.972549>

ATIF/CITE AS:

Çiftçi, Mehmet Emin, “Arapları Üç Şeyden Dolayı Seviniz” Rivâyetinin İsnad ve Metin Açısından Tahlili”, Hitit İlahiyat Dergisi, (Aralık/ December 2021) 20/2

İNTİHAL/PLAGIARISM:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Copyright © Published by Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Hitit University Divinity Faculty, Çorum, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/pub/hid>

The Analysis of the Narration ‘Love Arabs for three Reasons’ by its Saned and Text

Abstract

The determination of hadith belonging to the Prophet is one of the most important and complicated issues of Hadith discipline. This issue which started since the Prophet Mohammed passed away, allowed the hadith scholars to determine many criterias to investigate the authenticity of the narrations. These criterias have become a body of rules in Hadith methodology. However, these rules contain some problems although they are the most suitable method to actualize the investigation. However, some scholars had put so much effort on narrators and saned, so they passed over to criticize the text. This is an effectual determinant on many narrations as it is on the narration of “Love Arabs for three reasons. Because I am Arab, Quran is Arabic and the language of Heaven’s people is Arabic.” This statement is attached to the Prophet and so it is named as hadith. The different judgments about this hadith’s authenticity are noticeable. Some hadith scholars rated this hadith as sahih while others accept it as mevzu’. These different judgements cast doubt on the belonging of narration to the Prophet himself. Although the existence of all doubts some reference books such as tafsir and hadith commentaries scribes this narration and implies the acceptance of authenticity of the narration. One of the reasons for this problem is not to criticize the text of narration as its narrators. But it is obvious that the main part in a hadith is its text. Ignoring the critical of the text is an absence. The criticalness of the text becomes more important in the situations that the criticism of narrators gives you different results such as in the case of “Love Arabs...” narration. This is a chance for us to prove that a narration should be criticized by two angles; text and narrators. This method provides a protection of authentic narrations by combing out the wrong words.

In this paper, I researched the narration of “Love Arabs for three reasons” by criticizing its text and narrators. I ascertained that the first book that express the narration is Mesâ’ilu Harb written by al-Kirmânî. I also found out that this narration has no place in Kütüb-i Sittah or Tis’ah or more extensively in any books that written in the first Hijri IV. century. This situation causes negative thoughts about the authenticity of the narration. In fact, there are opponent judgements of hadith scholars about it. Based on different jurisprudences about its narrators, this narration is rated by hadith scholars as many different results such as mevzu’, daif, hasen, sahih and no authentic originals. As a result of the examination of all of the tarîks together, I decided that this narration is muttasil and ferd. I also examined isnâd of the narration. This narration has same three narrators in its first three tabakas. There are positive

comments about them by the angle of carh and ta'dil. But the fourth narrator Yahyâ b. Büreyd is judged as daîf (weak). The fifth narrator A'lâ el-Haneî is accused with kizb (dishonesty). These two narrators are the weakest rings of the narrators' chain. However, the other narrators after these two are judged as sika. Therefore, judging about this narration as mevzu' (accomandation) is not possible.

In this research, despite the many scholars' judgments it came to the conclusion that the narration is highly weak by the angle of its narrator's chain. So, it is a problem that the hadith scholars have judged as hasen or sahih about this narration. In addition, there are also many weak elements in its text. A text criticism is based on its content's suitability to the Quran, sunnah (tradition) and historical facts. It also expected that the content should not be opposed to the Prophet's position and his mission. So, I compared the narration's content with the certain principles of the Prophet. It also came to the conclusion that the narration has many problems from this angle. Despite this narration is judged as merfu' in the content of the Prophet's asking for Arabs to be loved by their race and language conflict with his principles in substance. Accordingly, I judged this narration daîf by its saned and text. This research also claims that the saned criticism is not sufficient by itself. It should be supported by text criticism. In the cases of one of these criticism absences, the conclusions could be fallible.

Keywords: Hadit'h, Arab, Sened, Text, Examination, Authentic.

'Arapları Üç Şeyden Dolayı Seviniz' Rivâyetinin İsnad ve Metin Açısından Tahlili

Özet

Rivâyetlerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti hadis ilminin en önemli meselesidir. Resûlullah'ın vefatı ile başlayan bu mesele, muhaddislere hadislerin sıhhatlerini tetkik etmek için birçok kriter geliştirmelerine olanak sağlamıştır. Âlimler tarafından haberlerin tashihlerinin tespiti için öne sürülen kriterler, özgün bir usûl ilmi meydana getirmiştir. Hadis usûlünün sahih hadis kriterleri hadislerin tespitinde elverişli bir sistem olmakla beraber bünyesinde bazı problemler de barındırmaktadır. Bunlardan biri muhaddislerin sened ve râvi hakkındaki sıhhat kriterlerinin birbirinden farklı olması ve âlimlerin içtihatlarındaki ihtilaflardır. Bazı âlimlerin kriterlerinin sened ve rical üzerine yoğunlaşması ve metin değerlendirmesinin ihmal edilmesi de diğer bir problemdir. Birçok rivâyette olduğu gibi "Arapları üç şeyden dolayı seviniz. Ben Arabım, Kur'an Arapçadır, Cennet ehlinin dili Arapça'dır." haberi için de durum böyledir. Bazıları bu hadis için uydurma kanaatinde bulunmuş iken başkaları da en muteber derece olan sıhhat hükmünü vermiştir. Bu durum hadisin Hz. Peygamber'e aidiyeti hususunda ciddi problem arz etmektedir. Buna rağmen bazı tefsir ve hadis şerhleri gibi kaynaklarda bu haberin sahih bir rivâyet gibi aktarılması ayrı bir problemdir. 'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' rivâyeti hakkında hüküm vermiş olan muhaddisler ve bunu şerh eden âlimler metin tetkiki hususunda herhangi bir şey söylememiştir. Hâlbuki hadisin aslı metindir. Rivâyetlerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti için sadece isnad tenkidi ile yetinmek hadis hakkında hüküm vermek için yeterli değildir. Özellikle isnadı hakkında muhtelif hükümlerin verilmiş olduğu haberin metin tenkidi daha da önem arz etmektedir. Dolayısıyla sıhhatleri hakkında kuşku duyulan bu ve buna benzer rivâyetlerin hem sened hem de metin yönünden tahlil edilmesi gerekmektedir. Zira problemlili haberlerin iki yönden tahlili Hz. Peygamber'in hadislerinin yanlış haberlerden korunmasına katkı sağlayacaktır. Yapılan araştırma sonucunda "Arapları üç şeyden dolayı seviniz" rivâyetinin geçtiği ilk eser, tespit edilebildiği kadarıyla el-Kirmânî'nin *Mesâ'ilü Harb*'idir. Bu rivâyet Kütüb-i Sitte veya Kütüb-i Tis'a eserlerinde yer almamaktadır. Ayrıca bu rivâyet hicri IV. asra kadar başka herhangi bir eserde de tahrîc edilmemiştir. Bu durum rivâyetin sıhhati hususunda olumsuz kanaat oluşturmaktadır. Araştırmamızda 'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' rivâyetinin de sened ve metin tetkiki birlikte yapılmıştır. Rivâyet hakkında muhaddislerin uydurma, zayıf, hasen, sahih ve aslı yok gibi muhtelif hükümleri, râvi ve sened tetkiki üzerine bina etmiş oldukları tespit edilmiştir. Bütün tariklerin birlikte değerlendirilmesi neticesinde rivâyetin muttasıl ve ferd olduğu görülmüştür. İsnad incelemesinin neticesine göre bu

hadisin değişmeyen ilk üç ravisi hakkında cerh ve ta'dil açısından olumlu değerlendirmeler söz konusudur. Dördüncü râvi Yahyâ b. Büreyd'in ise zayıf olduğu söylenmiş, beşinci râvi A'lâ el-Hanefi ise kizb ile itham edilmiştir. Dolayısıyla bu rivâyetin dördüncü ve beşinci tabakasındaki olan raviler cerh-ta'dil yönünden ağır kusurlu görülmüştür. Rivâyetin en zayıf halkaları da bunlardır. Bunlardan sonraki râvilerin sika olarak değerlendirilmiş olması rivâyet hakkında uydurma hükmünü vermeyi de zorlaştırmıştır. Hâkim'in mutabaat için göstermiş olduğu rivâyetin râvilerinden Muhammed b. el-Fadl da kizb ile itham edilmiştir. Yapılan bu tetkikte haberin isnad yönünden çok zayıf olduğu kanaati hâsıl olmuştur. Dolayısıyla haber hakkında verilen hasen ve sahih hükümleri problemlili görünmektedir. İsnad, metni bize ulaştırılan araçtır. Böyle olunca da sadece aracın araştırılıp asıl hadis olan metnin tenkid dışı bırakılması büyük bir eksiklik olur. Dolayısıyla, mutlaka metnin de tetkik ve tenkidinin yapılması icap eder. Metin tahlilinde metnin muhtevasına göre Kur'ân'a, sünnete, tarihî bilgi ve vâkıya arzı gibi kriterlere başvurulmaktadır. Ayrıca metin tahlilinde Hz. Peygamber'in konumunun ve misyonunun göz önüne alınması da gerekmektedir. 'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' rivâyetinin metni Kur'ân'a, sünnete, sahih hadislere ve Hz. Peygamber'in konumu ve misyonuna arz edilmiştir. Yapılan metin tenkidi neticesinde rivâyet bu yönüyle de sahih görülmemiştir. Ebû Hüreyre'nin "Ben Arabım, Kur'ân Arapçadır ve cennet ehlinin lisanı Arapçadır" şeklinde merfu olarak rivâyet etmiş olduğu haber de işaret edilmiş olan bu özelliklerden dolayı Arapların sevilmesinin istenmiş olması, Hz. Peygamber'in misyonu ve konumuna aykırı görülmektedir. Dolayısıyla 'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' rivâyeti hem sened hem de metin yönünden zayıf görülmüştür. Araştırmamız aynı zamanda sened tetkikinin tek başına yeterli olmadığını, metin tetkiki ile desteklendiğinde hadis hakkında hüküm elde etmenin imkanının arttığını gösteren bir uygulama mesabesindedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Arap, Sened, Metin, Tenkit, Sihhat.

Giriş

Hadis ilminin amacı hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespitini yapmaktır. Bunun için âlimler bazı kriterler geliştirmişlerdir. Ancak bunlardan bazıları senedi öncelerken bazıları da metin tetkikine önem vermişlerdir. Dolayısıyla âlimlerin hadis tespit kriterlerinde bir ittifak sağlanmamıştır. Ayrıca her âlimin râvi ve metin hakkındaki kanaatleri kendi içtihatlarının neticesidir.¹ Rivâyetlerin tespit kriterlerinin farklı olması ve âlimlerin subjektif değerlendirmeleri aynı hadisin Hz. Peygamber'e aidiyeti noktasında zayıf, hasen, sahih, mevzu gibi farklı hükümlerin verilmesine sebep olmuştur. Hadislerin

¹ Geniş bilgi için bk. M. Emin Çiftçi, "Hadislerin Sihhatinin Tespitinde İctihad Problemi", *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/8 (2019), 45-54.

sihhat tespiti çalışmalarındaki bu farklı değerlendirmeler bazı yanlış anlaşılmalara/problemlere sebep olmuştur.² Bu problemlerin çözümüne katkı sağlamak için sorunlu görülen hadislerin sened ve metin açısından yeniden tetkik edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Birçok rivâyette olduğu gibi ‘Arapları üç şeyden dolayı seviniz’ haberi için de durum böyledir. Bazı muhaddisler bu hadis için uydurma demiş iken başkaları da sahih hükmünü vermiştir. Bu durum hadisin Hz. Peygamber’e aidiyeti hususunda ciddi problem arz etmektedir. Bu haber hakkında bu kadar muhtelif hükümler verilmişken bazı tefsir³ ve hadis şerhleri⁴ gibi kaynaklarda rivâyetin sahih bir haber gibi aktarılması ayrı bir problem teşkil etmektedir. Bu haber hakkında muhtelif hüküm vermiş olan muhaddislerin metin tetkiki hususunda herhangi bir şey söylediklerine dair bilgi tespit edilememiştir. Elbânî’nin (ö. 1999) de ifade ettiği gibi, bu haber için verilmiş olan hükümler isnad açısından olmuştur.⁵ Kanaatimizce metin tetkiki, rivâyet hakkında verilecek hükmün sağlıklı olmasına katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla bu makalede, “Arapları üç şey için seviniz. Ben Arabım, Kur’ân Arapçadır ve cennet ehlinin kelamı Arapçadır”⁶ rivâyetinin sened ve metni tahlil edilmiştir.

Söz konusu rivâyette yer alan ‘Arapları seviniz’ kısmı hadisi tartışmalı duruma getirmiştir. Bunun yanı sıra Arapları sevmeye dair birçok hadis rivâyet edilmiştir.⁷ Örneğin, ‘Arapları sevmek imandandır onlara buğz etmek ise münafıklıktır’⁸ haberi bunlardan yalnızca biridir.⁹ Bu ve benzeri rivâyetlerin sihhat tespiti bir makalenin boyutunu aşacağından bu çalışmada sadece ‘Arapları üç şeyden dolayı seviniz’ rivâyetinin tetkiki yapılmıştır. Ayrıca Kur’an ve hadislerde herhangi bir dilin, ırkın veya soyun kişiyi değerli duruma getirme sebebi olmadığına dair atıfların olması, hem bu rivâyetin metnini arz edebileceğimiz bir alan oluşturmakta hem de rivâyetin tetkikini gerekli kılmaktadır. Bu atıflardan bazıları şöyledir: Allah (c.c.); “*Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O’na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah*

² Bk. M. Emin Çiftçi, *Hadis Usulünde Sahih Hadisin Tanınımı Problemi* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019).

³ Ebü’l-Muzaffer es-Semânî, *Tefsîru’l-Kurân* (Riyâd: Dâru’l-vatan, 1997), 3/6.

⁴ el-Munâvî, *et-Teyâsir bi Şerhi’l-Câmiu’s-sağîr* (Riyâd: Mektebetü’l-İmâmu’s-Şâfiî, 1988), 1/41.

⁵ Nâsruddîn el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdîsi’l-Dâife ve’l-Mevdûa’* (Riyâd: Dâirtü’l-me’arif, 1992), 1/293.

⁶ Ebü Bekir el-Enbârî, *İdâhu’l-Vakf ve’l-İbtidâ, thk. Muhyiddîn Abdurrahman Ramazân* (Dimeşk: Matbûâtu mecmau’l-luğati’l-arabî, 1971), 1/21. “أحبوا العرب للثلاث: لأني عربي، والقرآن عربي، وكلام أهل الجنة عربي.”

⁷ Beyhakî, *Şu’bu’l-İmân*, thk. Abdulâlî Abdulhamid Hâmid (Riyâd: Mektebetü’r-rüşd, 2003), 3/150.

⁸ Beyhakî, *Şu’bu’l-İmân*, 3/159.

⁹ Bu rivayet hakkında da zayıf, mevzu ve sahih gibi muhtelif hükümler verilmiştir. (Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdîsi*, 1/514.).

her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır." (Hucurât 49/13) buyurmak suretiyle yaratılış bakımından herhangi bir üstünlüğünün olmadığını ilan etmektedir. Ayrıca ırk ve dil gibi özelliklerin tek başına bir sevgi sebebinin olmayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü Yüce Allah; "Gökleri ve yeri yaratmış olması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması O'nun delillerinden biridir." (Rûm, 30/22) buyurmak suretiyle buna işaret etmektedir. Resûlullah (s.a.s.) de; "Ey insanlar, Rabbiniz birdir, babanız da birdir. Takva dışında Arabın Arap olmayana, acemin Araba, siyahın beyaza, beyazın da siyaha karşı üstünlüğü yoktur. En değerli olanınız en takvalı olanınızdır"¹⁰ buyurmaktadır. Tüm bu haberlerin yanında "Arapları üç şeyden dolayı seviniz. Ben Arabım, Kur'ân Arapçadır ve cennet ehlinin dili Arapçadır" rivâyetinin Hz. Peygamber'e isnad edilmesi dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada 'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' rivâyetinin sıhhat tespiti için sened ve metin tahlili yapılmıştır.

Rivâyetin geçtiği ilk kaynak tespit edilebildiği kadarıyla el-Kirmânî'nin (ö.280/894) *Mesâ'ilu Harb* adlı eseridir. Rivâyet Alâ b. Amr el-Hafî-Yahyâ b. Yezîd el-Aşâ'ri- İbn Cüreyc- Atâ- İbn Abbâs¹¹ tarikiyle tahrîc edilmiştir. Bu haberi el-'Ukaylî (ö.322/934) eđ-Duafâu'l-Kebîr'inde aynı sened ve lafızla tahrîc etmiş ve rivâyetin münker ve aslının olmadığını söylemiştir.¹² Ukaylî ile aynı dönemde yaşamış olan Ebû Bekir el-Enbârî (ö. 328/940) de bu haberi tecvid ve kiraât alanındaki *İdâhu'l-Vakf ve'l-İbtidâ'* adlı eserine almıştır. Daha sonraki dönemlerde bu hadis, et-Taberânî'nin (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr* ve *el-Mu'cemü'l-Evsat*, el-Hâkim en-Nisâbûrî'nin (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, İbn Cüneyd'in (ö. 414/1023), *el-Fevâid*, Ebû Nuaym'ın (ö. 430/1038), *Sıfatu'l-Cennet*, el-Beyhakî'nin (ö. 458/1066), Şua'bu'l-İmân, adlı kitaplarında tahrîc edilmiştir. Yapılan araştırma neticesinde bu hadisin Kütüb-i Sitte veya Kütüb-i Tis'a eserlerinde geçmediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu rivâyet hicri III. yüzyılın sonlarında ve IV. yüzyılda telif edilmiş olan kaynaklarda yer almıştır. Rivâyetin sebebi vürudunun tespiti için hadis, hadis şerhleri, İslam tarihi, tefsir ve diğer kaynaklara başvurulmuş ancak herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

Çalışmada öncelikle konu ile ilgili rivâyetlerin isnad açısından tahlili yapılmış ardından metin değerlendirilmiştir. Dolayısıyla ilk olarak bütün tarikeler bir araya getirilmeye çalışılarak isnad hakkında verilecek hükmün daha isabetli olması sağlanmıştır. Ayrıca hadisin farklı versiyonlarının bir araya getirilmesi metnin de daha doğru anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

¹⁰ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 2001), 38/474 (No: 23489).

¹¹ el-Kirmânî Ebû Muhammed Hârb b. İsmâîl b. Hale, *Mesâ'ilu Harb*, thk. Fâyiz b. Aḥmed b. Hâmid (Arabistan: Câmi'atu Ummu'l-Kurâ, 1422), 3/1200.

¹² Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ Ukaylî, *ed-Duafâu'l-Kebîr*, ed. Thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acı (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1984), 3/348.

1. “Arapları Üç Şeyden Dolayı Seviniz” Rivâyetinin İsnad Tahlili

Bir rivâyetin isnad yönünden tetkik edilebilmesi için bütün senedlerin bir araya getirilmesi icap eder. Sadece bilinen bir tariki alıp diğerlerini dikkate almamak eksik ve yanıltıcı sonuçlara yol açabilir. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle rivâyetin isnad tetkiki yapılmıştır. Herhangi bir hadisin sahih kabul edilmesi için senedin muttasıl olması ve haberin şaz ve illet ile ilgili kusurlardan beri olması gerekmektedir. Hadis tariklerinin birlikte değerlendirilmesi rivâyetin râvi sayısına göre mütevatir veya ahad olduğu; ayrıca senedin ittisal durumu, râvilerin cerh-tad’il bakımından araştırılması neticesinde senedin sahih olup olmadığı kanaatinin hasıl olmasını sağlayacaktır.

Rivâyetin geçtiği ilk kaynak el-Kirmânî’nin *Mesâilu Harb* adlı eseridir. Bu haberin bu tarihe kadar herhangi bir hadis kaynağında yer almamış olması dikkat çekmektedir. Aşağıda senedleri şema halinde verilmiş olan bu rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Arapları üç şeyden dolayı seviniz: Ben Arabım, Kur’ân Arapçadır ve cennet ehlinin kelamı Arapçadır.”¹³ el-Kirmânî, Taberânî¹⁴ ve Hâkim’in¹⁵ aynı senedle rivâyet etmiş oldukları metinde “lisan” yerine “kelam” ifadesi yer almaktadır. Ayrıca bu rivâyeti İbn Cüneyd¹⁶ ve Ebû Nuaym¹⁷ aynı senedle tahrîc etmişlerdir. el-Enbârî, İbn Cüneyd ve Ebû Nuaym’ın senedlerinde el- Âlâ b. Amr el-Hanefî’den Ebû Husayn el-Kûfî rivayet etmişken Taberânî ve Hâkim’de el- Âlâ b. Amr el-Hanefî’den Muhammed b. Abdullah el-Hadremî rivayet etmiştir. Ayrıca Hâkim ve Ebû Nuaym’ın tahrîcte bulunmuş oldukları başka bir senette ise İbn Cüreyc’ten Muhammed b. el-Fadl da rivâyet etmiştir. Bu rivâyetleri şema olarak şöyle göstermek mümkündür:

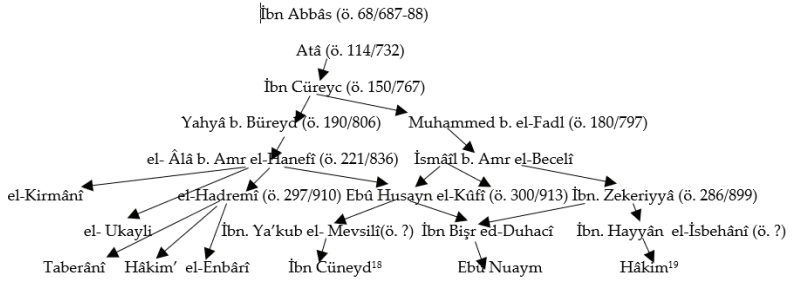
¹³ Enbârî, *İdâhu’l-Vakf ve’l-İbtidâ*, 5/369.

¹⁴ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr* (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiye, 1994), 11/185 (No:11441).

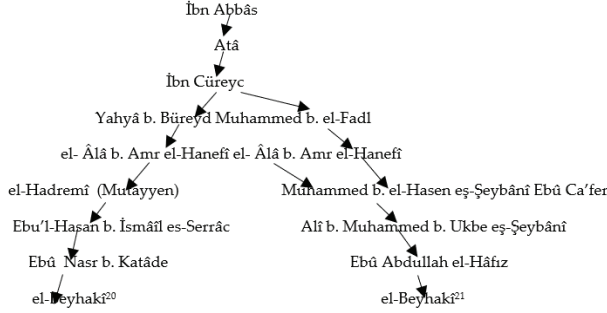
¹⁵ Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn* (Beyrût: Dârü’l-kütübî’l-ilmîyye, 1990), 4/97 (No: 6999).

¹⁶ Ebü’l-Kâsım Temam b. Muhammed İbn Cüneyd, *el-Fevâid* (Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 1412), 1/61.

¹⁷ Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Sıfatu’l-Cennet* (Beyrût: Daru’l-me’mun li’t-turâs, ts.), 2/112.

Beyhakî ise bu rivâyeti iki farklı tarikle tahrîc etmiştir. Bu rivâyetlerin senedleri aşağıdaki gibidir:

'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' rivâyetinin bütün tariklerindeki ilk üç râvi aynıdır. Bunlar Abdullah b. el-Abbâs, Atâ b. Ebî Rebâh ve İbn Cüreyc'dır. Dolayısıyla bu hadis ferd türünden bir rivâyettir.

Diğer iki râvileri de yukarıdaki şemalarda olduğu gibi birçok senette Yahyâ b. Büreyd b. Ebî Bürde b. Ebî Mûsâ el-Âşâ'ri ve el-Âlâ b. Amr el-Haneffî'dir. Bazı senedlerde Yahyâ b. Büreyd yerine Muhammed b. el-Fadl gelmiştir. On- dan da İsmâîl b. Amr el-Becelî -Abdullah b. Muhammed b. Zekerıyyâ -Ebû Muhammed b. Hayyân rivâyet etmişlerdir.

Hâkim, Taberânî, İbn Cüneyd ve Beyhakî'nin bir tarikinde altıncı râvi olarak Muhammed b. Abdullah el-Hadremî bulunmaktadır.

'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' rivâyetini muhaddisler birçok râvisi ortak olan senedlerle tahrîc etmişlerdir. Râvilerle ilgili değerlendirmeler tekrar olmasın diye yalnızca bir defa verilecek, sahâbîler ise muhaddislerce adil

¹⁸ İbn Cüneyd, *el-Fevâid*, 1/61.

¹⁹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/98.

²⁰ Beyhakî, *Şu'bu'l-İmân*, 3/160.

²¹ Beyhakî, *Şu'bu'l-İmân*, 3/34.

kabul edildikleri için değerlendirmenin dışında tutulacaktır. Rivâyetin diğer râvileri hakkında âlimlerin görüşleri ise şöyledir:

a) Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732): İbn Abbâs'tan bu rivâyeti aktarmış olan Atâ için sika, fakih ve âlim denilmiştir.²² Ayrıca Atâ için hüccet,²³ Mekke'nin imamı, müftüsü ve hadiste imam olduğu²⁴ söylenmiştir. Dolayısıyla bu râvi sika yani güvenilirdir.

b) İbn Cüreyc el-Kureşî (ö. 150/767): Zehebî (ö. 748/1348) İbn Cüreyc'in tedlîs yaptığını ifade ettikten sonra onun sikalığı hususunda icmâ olduğunu söylemiştir.²⁵ Ayrıca İbn Cüreyc için irsali olmakla beraber Mekke'nin fakihî, tefsir ve hadis âlimi denilmiştir.²⁶ Dolayısıyla bu râvi için de sika demek mümkündür. Çünkü ilk dönemlerde hadisin sıhhati için ittisal şartı aranmadığından irsalden dolayı râvi cerh edilmiyordu. Mesela Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Mâlik (ö. 179/795),²⁷ Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), el-Evzâî (ö. 157/774) ve bir habere göre Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) de mürselin zararının olmadığı görüşündedirler.²⁸ Ebû Dâvud (ö. 275/889) ve İbn Cerîr'in (ö. 310/923) açıklamasına göre İmam Şâfiî (ö. 204/820) ²⁹ dönemine kadar mürsel hadisin hücciyeti hususunda herhangi bir ihtilaf meydana gelmemiştir.³⁰

c) Yahyâ b. Büreyd el-Âşârî (ö. 190/806): Bu ravi için İbn Maîn (ö. 233/848),³¹ İbn Hanbel (ö. 241/855), Ebû Hâtim (ö. 277/890), el-Ukaylî (ö. 322/934) ve İbnü'l-Cârûd (ö. 307/919-20) zayıf olduğunu ifade etmişlerdir.³² İbn Medîni (ö. 234/848-49) ve Ebû Zur'a (ö. 264/878) ise bu râvinin münkerü'l-hadis³³ olduğunu söylemişlerdir. Birçok rical âlimi tarafından zayıf hükmü verilen bu râvinin rivâyeti sahih kabul edilmemektedir. Dolayısıyla Yahyâ b. Büreyd bu rivâyetin sıhhatine gölge düşüren ilk râvi olmuştur.

d) el- Âlâ b. Amr el-Hanefî (ö. 221/836): İbn Hâtim (ö. 327/938) el- Âlâ için "onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum" demişken İbn Hibbân (ö. 354/965) bu râviyi mecruhinden saymış ve rivâyetlerinin delil

²² Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ* (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1985), 5/80.

²³ Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl fi Nakdî'r-Ricâl* (Beyrût: Dâru'l-ma'rife, 1963), 3/70.

²⁴ Abdulmelik b. Muhammed Ebû Sa'd, *Şerefu'l-Mustafâ* (Mekke: Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmî, 1424), 5/339.

²⁵ Zehebî, *Târâhu'l-İslâm*, 3/919.

²⁶ Ebû Sa'd, *Şerefu'l-Mustafâ*, 5/339.

²⁷ İbn Abdilber, *et-Temhîd* (Mağrib, 1976), 1/2.

²⁸ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 1/155.

²⁹ Ahmed Naim, *Tecrid-i sahih tercemesi ve şerhi* (Ankara: DİB Yayınları, 1982), 1/144.

³⁰ Ebû Dâvud, *Risâletu Ebî Dâvud*, 2/567.

³¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl* (Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsî'l-arabî, 1952), 9/131.

³² İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân* (Dâru'l-beşâiru'l-İslâmî, 2002), 8/418.

³³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9/132.

olamayacağını ifade etmiştir.³⁴ el-Ezdî "ondan hadis yazılmaz";³⁵ İbn Hacer (ö. 852/1449) "metruku'l-hadistir"³⁶ ve Heysemî (ö. 807/1405) "bu râvinin zayıf olması hususunda icma vardır" demiştir.³⁷ Âlimlerin bu görüşlerine göre el- Âlâ b. Amr el-Hanefî'nin Yahyâ b. Büreyd el-Âşa'î'den daha zayıf olduğu anlaşılmaktadır. el-Âlâ 'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' rivâyetinin ikinci zayıf râvisidir. Dolayısıyla bu haber zayıfın zayıftan rivâyeti durumundadır.

e) Muhammed b. Abdullah el-Hadremî (ö. 297/910) için Zehebî (ö. 748/1348), şeyh, hafız, saduk ve Kûfe'nin muhaddisi demiştir. Dârekutnî (ö. 385/995) sika, Halîlî (ö. 446/1055) ise sika ve hafız demiştir.³⁸ Bu senedin iki zayıf râvisinden sonra sika bir râvinin gelmesi zayıf râvileri biraz kuvvetlendirmiş görünmektedir. Çünkü sika râvinin zayıflardan rivâyette bulunması zor görünmektedir.

'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' haberi el-Enbârî, Taberânî, Hâkim ve Beyhakî'nin senedlerinde el- Âlâ b. Amr el-Hanefî'den Muhammed b. Abdullah el-Hadremî rivâyet etmişken; İbn Cüneyd, Ebû Nuaym ve Hâkim ve Beyhakî'nin diğer senedlerinde el- Âlâ b. Amr el-Hanefî'den Ebû Husayn el-Kûfî rivâyet etmiştir.

f) Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Ömer b. Ebî'l-Ahves el-Kûfî (ö. 300/913) için İbn Hâtim salihu'l-hadis demiştir.³⁹ Hatîb el-Bağdâdî ise bu râvinin sika olduğuna hükmetmiştir.⁴⁰ Ebû Ahmed Züheyr b. Muhammed b. Ya'kub el-Mevsilî'nin durumu hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

'Arapları seviniz' rivâyeti yukarıdaki senedlerde İbn Cüreyc'ten Yahyâ b. Büreyd rivâyet etmişken Hâkim, Ebû Nuaym ve el-Beyhakî bu rivâyeti İbn Cüreyc'ten ayrıca Muhammed b. el-Fadl tarihiyle rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyette ehlibbu (seviniz) yerine ihfazuni (beni [bundan dolayı] koruyunuz) lafzı geçmektedir.⁴¹ Bu hadisin râvilerinden:

a) Muhammed b. el-Fadl (ö. 180/797) için Dârekutnî zayıf demiştir. Nesâî (ö. 303/915) ise bu râvi hakkında metruku'l-hadis demiştir. İbn Hibbân bu râvinin mevzuatı rivâyet ettiğini söylemiş ve hadisinin belki itibar için yazılabileceğini ifade etmiştir.⁴² Ahmed b. Hanbel, "Onun hadisi, ehli kiz-

³⁴ Ebû Sa'd, *Şerefu'l-Mustafâ*, 5/338.

³⁵ Zehebî, *Târâhu'l-İslâm*, 5/649.

³⁶ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 5/466.

³⁷ Ebû'l-Hasan el-Heysemî, *Macmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid* (Kâhire: Mektebetu'l-kudsî, 1994), 10/52.

³⁸ Ebû Sa'd, *Şerefu'l-Mustafâ*, 5/338.

³⁹ Zehebî, *Târâhu'l-İslâm*, 4/1178.

⁴⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002), 8/637.

⁴¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1990, 4/98.

⁴² İbn. Cevzî, *ed-Dua'fâ ve'l-Metrûkîn*, 3/92.

bin hadisidir” demiş, Yahyâ b. Maîn ise onun hadisinin yazılmayacağına hükmetmiştir.⁴³ es-Sehâvî (ö. 902/1497), râvinin zayıf olduğu konusunda ittifak edildiğini söylemiş ve ayrıca kizb ile itham edilmiş olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴ İbn Cüreyc’ten bu rivâyeti aktarmış olan Yahyâ b. Büreyd gibi Muhammed b. el-Fadl da zayıf görülmüş hatta kizb ile itham edilmiştir.

b) İsmâil b. Amr b. Nuceyh’i (ö. 227/842) İbn Hibbân sikattan saymıştır.⁴⁵ Dârimî (ö. 255/869), Dârekutnî, İbn Adî (ö. 365/976)⁴⁶ ve Ebû Hâtim ise onun zayıf olduğunu söylemiştir.⁴⁷

c) Abdullah b. Muhammed b. Zekeriyâ (ö. 286/899) için sika fadıl denilmiştir.⁴⁸ Zehebî, sika olduğunu söylemiştir.⁴⁹

d) Ebû Abdullah Muhammed b. Bette el-İsbehânî hakkında bilgi tespit edilememiştir. Bu rivâyet de sened bakımından zayıf görünmektedir.

Hâkim, Yahyâ b. Büreyd’in hadisinin sahih olduğunu söylemiş ve mutabaat olsun diye Muhammed b. el-Fadl’ın rivâyetini tahrîc etmiştir. Ancak bu rivâyet bu tarikle de zayıf görünmektedir. Makdisî İbn Abbas’ın Yahyâ b. Büreyd b. Ebî Büreyden gelen hadisi münker olarak değerlendirmiştir. Çünkü Muhammed b. el-Fadl b. Atiyye için de zayıf muttehim olduğu söylenmiştir.⁵⁰

Yukarıda geçen senedlerdeki râvilerle ilgili genel değerlendirmede bu hadisin değişmeyen ilk üç râvisi hakkında cerh ve ta’dil açısından olumlu değerlendirmeler söz konusudur. Dördüncü râvi Yahyâ b. Büreyd zayıf görülmüştür. Beşinci ravi A’lâ el-Hanefi için, hadisi yazılmaz metruku’l-hadistir denilmiş ve bu râvi kizb ile itham edilmiştir. Hâkim’in mutabaat için göstermiş olduğu Muhammed b. el-Fadl da kizb ile itham edilmiştir. Bu rivâyetin senedinde herhangi bir kopukluk tespit edilmediğinden muttasıldır. Ancak bu rivâyetin senedinin dördüncü ve beşinci tabakasında olan râviler cerh-ta’dil yönünden ağır kusurludur. Rivâyetin en zayıf halkaları da bunlardır. Rivâyetin mevcut tüm tarikleri bir araya getirildiğinde daha güçlü bir sened zincirine de rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu rivâyet sened bakımından oldukça zayıf görünmektedir.

⁴³ Zehebî, *Târâhu’l-İslâm*, 4/964.

⁴⁴ Sehâvî, *el-Mekâsîdu’l-Hesene*, thk. Muhammed Osmân (Beyrût: Dâru’l-kütübî’l-arabî, 1958), 63-64.

⁴⁵ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 10/436.

⁴⁶ Zehebî, *Târâhu’l-İslâm*, 5/536.

⁴⁷ Zehebî, *Mizânu’l-İtidâl*, 1/239.

⁴⁸ Zehebî, *Târâhu’l-İslâm*, 5/536.

⁴⁹ Zehebî, *Târâhu’l-İslâm*, 6/769.

⁵⁰ el-Makdisî, *el-Fevâidu’l-Mevdûa*, 141.

'Arapları üç şeyden seviniz' rivâyeti farklı bir metinle Ebû Hüreyre (ö. 58/678) tarafından rivâyet edilmiştir. Bu rivâyete göre Hz. Peygamber; "Ben Arabım, Kur'ân Arapça'dır ve cennet ehlinin lisanı Arapça'dır."⁵¹ buyurmaktadır. Bu haberde "Arapları seviniz" cümlesi mevcut değildir. Bu hadisin râvilerini şema olarak aşağıdaki gibi göstermek mümkündür:

Ebû Hüreyre'den bu konuda sadece bu hadis rivâyet edilmiştir.⁵² Hadisin râvileri ile ilgili bilgiler şöyledir:

a) Şibl b. el-Alâ'nın Dedesi Ebu'l-A'lâ'dır (ö. 110/729). İsmi Abdurrahman b. Ya'kûb el-Cuhennî'dir. Bu râvi için Nesâî leyse bi be's,⁵³ Ebû Hatim⁵⁴ ve Zehebî ise sika demiştir.⁵⁵

b) Şibl b. el-Alâ'nın babası Ebû Şibl'dir (ö.132/750). İsmi Alâ b. Abdurrahman b. Yakûb'dur. Yahyâ b. Maîn Ebû Şibl'in hadisi hüccet olmadığını söylemiştir. Ayrıca bu râvi hakkında muztaribul hadis⁵⁶ ve leyse bi kavîy⁵⁷ denilmiştir.

⁵¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* (Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 9/69.

⁵² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, ts., 9/69; Ebû Sa'd, *Şerefu'l-Mu'stafa*, 5/241.

⁵³ Zehebî, *Târâhu'l-İslâm*, 3/91.

⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, thk. Beşâr Avvâd Ma'ruf (Beyrut: Müessesetu'r-risâle, ts.), 18/19.

⁵⁵ Zehebî, *el-Kâşif* (Cidde: Dâru'l-kible, 1992), 649.

⁵⁶ Hadisleri muztaribtir manasına gelen bu tabir cerh lafızlarının üçüncü derecesidir. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 302.

⁵⁷ İbn. Cevzî, *ed-Dua'fâ ve'l-Metrûkîn*, 2/187.

c) Şibl b. el-A'lâ el-Cuhennî için İbn Adî (ö. 365/976) onun münker⁵⁸ haberleri rivayet ettiğini ifade etmiştir.⁵⁹ İbn Hibbân Şibl b. Alâ ile ihticac etmiştir. Ancak Nesâî ve başkaları bu hadisin sahih olmadığını söylemişlerdir.⁶⁰

d) Abdulaziz b. İmrân (ö. 197/813) için Yahyâ b. Maîn sika olmadığını söylemiştir. Buhârî (ö. 256/870) münkeru'l-hadis ve Nesâî metruku'l-hadis demiştir.⁶¹ Bu râvinin zayıflığı hakkında ittifak olduğu söylenmiştir.⁶²

e) İbrâhîm b. el-Münzir (ö. 236/851) İbn Hibbân'a göre sikadır.⁶³ Ebû Hâtim onun için saduk demiştir. İbn Münzir ise bu râvinin Medine'de hadis imamı olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴

f) Musedd b. Sa'd'ın durumu hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Dolayısıyla durumu meçhuldür.

Ebû Hüreyre rivâyetinin ilk râvisi sika diğerleri ise zayıf olarak değerlendirilmiştir. Sehâvî, bu rivâyet için "zayıf olmakla beraber bu konudaki en esah hadistir" şeklinde kanaatini ortaya koymuştur.⁶⁵ İbn Arrâk bu rivâyet hakkında şöyle demiştir: Taberânî'nin *Evsat*'ında tahrîc etmiş olduğu Ebû Hüreyre rivâyetinde Şibl b. Alâ b. Abdurrahman bulunmaktadır, o da münkerdendir. Dolayısıyla bu rivâyet de âlimlerin kanaatlerine göre zayıftır. Bununla beraber Ebu Hüreyre'nin hadisi İbn Abbas'ın hadisine göre daha esastır. Burada kullanılan esah kavramı sahih anlamında değildir.⁶⁶ Mevcut rivayetler içinde en az kusuru olan anlamında kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

1.1. 'Arapları Üç Şeyden Dolayı Seviniz' Rivâyeti Hakkındaki Hükümler

Bu hadis hakkında muhaddisler muhtelif hükümler vermiştir. Bu görüşleri bir araya getirdiğimizde karşımıza şu şekilde bir tablo çıkmaktadır:

a) Sahihdir: Bu hüküm Hâkim ve Aliyyu'l-Kârî'ye aittir. Bu âlimin bu hadis hakkında sahih deme sebebi tespit edilememiştir.

⁵⁸ 'Münker, "zayıf râvinin güvenilir râviye muhalefeti sebebiyle zayıf olan hadis" mânasında kullanılmaktadır. (Mehmet Efindioğlu, "Münker", TDV İslâm Ansiklopedis (İstanbul: TDV Yayınları, 13/32 ,(2006).

⁵⁹ Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân* (Beyrut: Müessesetu'l-A'lemî, 1971), 4/230.

⁶⁰ Abdurrahman b. Ebî Bekir Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnû'a fi'l-Ehâdîsi'l-Mevdûa* (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1996), 1/405.

⁶¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 18/180.

⁶² Zehebî, *Târâhu'l-İslâm*, 4/1158.

⁶³ İbn Hibbân, *es-Sikât* (Hind: Vizâretu'l-meârif, 1973), 8/74.

⁶⁴ Zehebî, *Târâhu'l-İslâm*, 5/776.

⁶⁵ Fettenî, *Tezkiratu'l-Mevdûât* (İdâretü'l-tabaât'ü-münire, 1343), 112.

⁶⁶ İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şeriatu'l-Merfûa*, 2/30.

b) Hasendir: İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) hükmüdür. Bu hükmün sebebi ile ilgili herhangi bir açıklama tespit edilememiştir.

c) Zayıftır: Zehebî bu görüşe sahiptir. el-Fettenî (ö. 986/1578) de rivâyeti zayıfın zayıflardan rivâyeti olarak değerlendirmiş, Makdisî ise rivâyetin sened yönünden oldukça zayıf olduğunu söylemiştir.

a) Kizbdır: İbn Hâtım babasına İbn Abbâs'ın "Arapları üç şeyden dolayı seviniz" hadisini sorması üzerine babasının bunun kizb olduğunu söylediğini ifade etmiştir.⁶⁷ Ancak bu hükmün sebebi açıklanmamıştır.

d) Mevzudur: İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) bu görüştedir.⁶⁸ Elbânî bu haberin isnad açısından mevzu olduğunu söylemiştir. Ukaylî 'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' rivâyetini verdikten sonra bunun aslının olmadığını ifade etmiştir. Ancak bu alim de hükmün sebebini açıklamamıştır.⁶⁹ İbn Hibbân ise bu rivâyetin batıl olduğu görüşündedir.⁷⁰

e) Bu hadis ne sahihtir ne de uydurmadır. Bu hadis zayıftır. İbn Arrâk bu görüştedir.⁷¹

Görüldüğü gibi hadis âlimleri aynı rivayeti sahihten mevzuya oldukça farklı biçimlerde derecelendirmiştir. Burada verilen hükümlerin muhtelif olması muhaddislerin farklı kriterlere göre hadisi tetkik etmelerine veya âlimlerin yaptıkları tetkiklerden ulaşılmış oldukları kanaate, yani içtihadı göre hüküm vermiş olmalarına dayanmaktadır.⁷² Yapılan araştırmaya göre hadisi tetkik edenlerin tamamının, hadis hakkındaki hükümlerini ravi ve sened değerlendirmeleri üzerine bina etmiş oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespitinde isnad tetkiki tek başına yeterli olmamaktadır. İsnad tetkiki bir yere kadar bir kanaat sahibi olmamızı sağlamaktadır. Bazı muhaddislerin ifade etmiş oldukları gibi bazen hadisin senedi zayıf metni sahih olabilir. Bunun aksi de mümkündür. Yani senedi sahih, metni zayıf olabilir.⁷³ Sened hakkındaki ihtilafların sebep olduğu muğlaklık, metin tetkiki hakkında verilecek hükmün yardımcı olmasıyla izale edilebilir. Dolayısıyla hadisin her iki yönünün de tetkik edilmesi daha sağlıklı çıkarımda bulunmayı sağlar. Biz de bu rivâyetin metin tetkikini yaparak sağlıklı bir değerlendirmenin yapılmasına katkı sunmaya çalışacağız.

⁶⁷ İbn Ebî Hâtım, *el-İlel* (Metâbiu'l-Humeydî, 2006), 6/426.

⁶⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 4/21.

⁶⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 2/42; Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnû'a*, 1/404.

⁷⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1966, 2/42.

⁷¹ İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şeriatu'l-Merfûa'* (Beyrût: Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1399), 2/31.

⁷² Geniş bilgi için bk. M. Emin Çiftçi, "Hadislerin Sıhhatinin Tespitinde İctihad Problemi, 45-54.

⁷³ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 13.

2. 'Arapları Üç Şeyden Dolayı Seviniz' Rivâyetinin Metin Tahlili

Yukarıda da ifade edildiği üzere rivâyetin senedi hakkında muhtelif hükümler verilmiştir. Bazı muhaddisler bu haberin makbul olmadığını ifade etmişken başka alimler de onun sahih olduğunu söylemişlerdir. Rivâyetin sahih olduğuna kanaat getirenler metin hususunda herhangi bir problem görmemişlerdir. Hatta bu rivâyetten hareketle Arapların sevilmesinin gerektiğine dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Örneğin; Aliyyu'l-Kârî (ö. 1014/1605) Arapları seviniz hadisini şerh ederken Arapların Hz. Peygamber'den dolayı sevilmesinin gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Aliyyu'l-Kârî İslamiyet'in bu lisanla kayıt altına alınmış olduğuna ve dünyaya yayıldığına işaret etmiştir.⁷⁴ Münavî (ö. 1031/1622) de 'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' hadisini üç hasletten dolayı Arapların sevilmesi şeklinde yorumlamıştır.⁷⁵ Babanzâde Ahmed Naîm (ö. 1934) ise Hz. Peygamber'den dolayı Arapların daha fazla sevilmesinin gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁶ Görüldüğü gibi bu şarihler rivâyeti sahih olarak değerlendirmiş ve metni şerh etmişlerdir. Ayrıca el-Vâhidî (ö. 468/1076)⁷⁷ ve es-Semânî (ö. 489/1096)⁷⁸ gibi bazı müfessirler de (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فُرْقَانًا) (يُسُف 12/2) ayetinin tefsirini 'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' rivâyeti ile yapmışlardır. Tefsir kaynaklarında rivâyetlerin sıhhat durumlarına bakılmaksızın faydacı bir yaklaşımla haberlerin kullanıldığı bilinmektedir. Bu tür kullanımlar sahih olmayan rivâyetlerin yayılıp şöhret bulmasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla böyle bir durumun oluşmaması için rivâyetlerin tahriç ve değerlendirmelerinde daha hassas olunması gerekmektedir. Hz. Peygamber'in benim adıma kasten yalan söyleyenler cehennemdeki yerlerine hazırlansın⁷⁹ hadisi diğer mesajları gibi evrenseldir. Bunun için her dönemde haberlerin tetkik ve tenkidlerinin bu sorumluluk ile yapılmasının gerektiği kanaatindeyiz. Hadislerin sened değerlendirmesinden sonra metin tenkidinin de yapılması gerekmektedir. Metin tenkidi hadislerin isnad tenkidinden ayrı olarak metinlerinin muhtevasının Kur'an'a, sünnete, hadislere vb. kriterlere uygun olup olmadığının araştırılmasıdır.⁸⁰ Birçok muhaddisin ifade etmiş olduğu gibi metin tenkidi yöntemi, bir hadisin senedi sahih olmakla beraber, metnin sahih olmayabileceği göz önünde bulundurularak yapılır. Bundan dolayı birtakım kriterler esas alınarak Hz. Peygamber'e isnad edilen

⁷⁴ Aliyyü'l-Kârî, *Mikatu'l-Mefâtiḥ*, 9/3874.

⁷⁵ el-Munâvî, *et-Teyssîr*, 1/41.

⁷⁶ Ahmed Naim, *İslâm'da Irkçılık ve Milliyetçilik Dâvâsı*, ed. Fahrettin Gün (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 129-132.

⁷⁷ Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vesit fi Tefsiri'ti-Kurân'il-Mecîd* (Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1994), 2/599.

⁷⁸ Ebû'l-Muzaffer es-Semânî, *Tefsîru'l-Kurân* (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1997), 3/6.

⁷⁹ Ebû'l-Hüseyn Müslim İbnü'l-Haccâc el-Kuseyrî Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muammer Fuâd Abdülbâki (Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts), Mukaddime, I.

⁸⁰ Salahattin Polat, *Metin Tenkidi* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 24 ,(2015).

herhangi bir hadisin gerçekte onun tarafından söylenip söylenmediğine karar vermek metin tenkidinin amacını oluşturur."⁸¹

Yukarıda da ifade edildiği üzere rivâyet bazen sened yönünden sahih metnen zayıf olabilmektedir. Bunun tam tersi de mümkündür. Dolayısıyla 'Arapları seviniz' rivâyetinin metin açısından Kur'ân-Sünnet bağlamında tetkik edilmesi gerekmektedir. Hadis metinleri muhtevalarına göre farklı kriterlere göre değerlendirilebilmektedir. Bu rivâyet Kur'ân, sünnet, sahih rivâyetler ve Hz. Peygamber'in konum ve misyonuna arz edilerek tetkik edilmeye çalışılacaktır.

2.1. Kur'ân'a Arz

Hz. Peygamber'in hadisi, tebliğ etmekle mükellef olduğu Kur'ân'a aykırı olamaz. Dolayısıyla bir rivâyetin sıhhatine hükmetmek demek o haberin Kur'an'a muhalif olmaması anlamına gelmelidir. Bunun için hadislerin Resûlullah'a aidiyetinin tespitinde Kur'an'a arz yöntemi önemlidir. Bu metodu ilk olarak bazı sahabîlerin uygulamış olduklarını biliyoruz.⁸² Sonraki dönemlerde Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve diğer rey ekolü âlimleri, Resûlullah'ın hadislerinin Kur'an'ın mesajlarına aykırı olamayacağını ifade ederek bazı rivâyetleri Kur'ân'a arz etmişlerdir.⁸³

'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' rivâyetinin Resûlullah'a (s.a.s.) aidiyetinin tespiti için biz de bu yönetime başvuracağız. Hz. Peygamber'in bu rivâyette Arapları sevmeye teşvik etmiş olması meseleyi farklı bir boyuta taşımaktadır. Aşağıda vereceğimiz âyet ve hadislerde Müslümanların kardeş olduğu dolayısıyla sevilmelerinin gerektiği haberi verilmektedir. Allah (c.c): "Bütün mü'minler kardeştir." (Hucurât, 26/10) ve "Ey insanlar, doğrusu, biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Sizi, birbirinizle tanışmanız için kabilelere ayırdık. Şüphesiz, Allah katında en değerliniz takvaca en üstün olanınızdır." (Hucurat, 26/13) buyurmaktadır. Bu ayetler Müslümanların kardeş olduğunu ve değerlerini yüceltenin de takva olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Müslümanları sevmenin sebebinin İslam/iman olduğu görülmektedir. Ayrıca Yüce Allah'ın; "Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da O'nun varlığının delillerindedir. Şüphesiz, bunda bilenler için ibretler vardır." (Rum, 30/22) buyurmuş olması dil ve renklerin ayrı olmasının bir üstünlük veya eksiklik değil tam tersi Allah'ın varlığının delilleri olduğunu göstermektedir. Yüce Allah her topluluğa kendi dilleriyle vahyetmiş olduğu gibi Kur'an'ı da Arapça olarak indirmiştir.

⁸¹ M. Hayri Kırbaoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*. (Ankara: Ankara Okulu, 1999), 42-43.

⁸² Buhârî, "İlim" 27.

⁸³ Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l Muteallim*, thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî, 1368, 24-25.

Bu durum o dili konuşanlara bir üstünlük veya ayrıcalık sağlamamaktadır. Yukarıdaki ayetlerden de anlaşılacağı üzere üstünlük iman, amel ve takva ile elde edilir. Dolayısıyla “Arapları üç şeyden dolayı seviniz” rivâyeti bu âyetlere göre sahih görünmemektedir. Müslümanların sevilmesini teşvik eden âyet ve hadislerin verdiği mesajlar bütün Müslüman ırkların sevilmesine yeterli sebeptir. Özellikle bir ırkın veya milletin sevilmesinin istenmesinin bir sebab-i vürûdu olsa gerekir. ‘Arapları üç şeyden dolayı seviniz’ haberi ile ilgili herhangi bir sebab-i vürûd da tespit edilememiştir.

2.2. Sünnete ve Sahih Hadislere Arz

Hız. Peygamber’e isnad edilmiş olan rivâyetlerin tespitinde bir diğer yöntem de metnin sünnete ve sahih hadislere arzıdır. Rivâyetin ihtiva ettiği mananın, sünnete ters düşmesi durumunda Hız. Peygamber’e aidiyeti hususunda sahih olmayabileceği göz önünde bulundurularak, metin tenkidi bu konudaki temel hareket noktasını oluşturmalıdır. Bu yöntem de sahâbenin uygulamasıdır. Birçok sahâbe başkalarından işitmiş oldukları rivâyetleri sünnete arz ederek tetkik etmeye çalışmıştır. Biz de ‘Arapları seviniz’ hadisini sünnete ve sahih hadislere arz edeceğiz.

Resûlullah’ın uygulaması, ırk, kabile, renk, dil vb. özellikleri ile üstün görme anlayışını ortadan kaldırmaya ve insanları dinî aidiyet ile ilgili bir kavram olan ümmet çatısı altında toplamaya yöneliktir. Araplar neseplerine son derece düşkün bir millet olduğundan bu mesele Hız. Peygamber tarafından ıslah edilmeye çalışılmıştır. Ebû Zer el-Gıfârî’nin (ö. 32/653) kızgınlık anında Bilâl b. Rebâh’a (ö. 20/641): «Siyah kadının oğlu» demesi üzerine Hız. Peygamber, «Ey Ebu Zer! Sen onu annesi ile mi ayıplıyorsun? Demek ki sende hâlâ cahiliye âdeti var.» diyerek uyarıda bulunmuştur. Bunun üzerine Ebu Zer, yanağını yere koyarak, “Bilal ayağı ile basmadıkça yanağımı yerden kaldırmayacağım”⁸⁴ demiştir. Özellikle Resûlullah’ın adeta son mesajları olan Veda Hutbesinde: “Ey insanlar! Şunu iyi bilin ki, Rabbiniz birdir, atanız da birdir. Arab’ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arab’a; beyazın siyaha, siyahın beyaza takva dışında bir üstünlüğü yoktur...”⁸⁵ diyerek üstünlüğün yalnızca takvada olduğu belirtmiştir. Bu rivayetlerden anlaşılacağı üzere Hız. Peygamber, konuşmalarında insanların hepsinin Âdem’in çocukları olduğunu Âdem’in de topraktan yaratılmış olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶ Başka bir hadiste de Hız. Peygamber Yüce Allah’ın kişiyi soyuna göre değil takvasına göre değerlendireceğini ifade etmiştir.⁸⁷ Bu âyet ve rivâyetlerde üstünlüğün veya sevilme sebebinin takvada olduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁴ Buhârî, “İmân”, 20.

⁸⁵ Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 38/474 (Hadis no: 23489).

⁸⁶ Tirmizî, “Tefsîr”, 50.

⁸⁷ Müslim, “Birr”, 10.

Birçok sahih hadiste Hz. Peygamber Allah ve Peygamber sevgisini kazanmayı ve en hayırlı olmayı⁸⁸ güzel ahlaka⁸⁹, Müslümanı sevmeye⁹⁰, dürüstlüğe, emanete riayete⁹¹ vb. gibi güzel amellere bağlamıştır. Tüm bunlar Hz. Peygamber'in bu konudaki sünnetini oluşturmaktadır. Müslümanı sevmeye teşvik eden rivâyetler kişinin imanından dolaydır. Herhangi bir şahıs iman ettikten sonra dili, ırkı, rengi ve soyu ne olursa olsun onun Müslümanlar tarafından sevilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla İslâm dini kişiyi dili, rengi ve soyundan dolayı sevmeyi emretmemektedir. Hz. Peygamber'e isnad edilen 'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' rivâyeti Resûlullah'tan nakledilen sahih hadislere ve sünnetine arzı durumunda makul görünmemektedir.

2.3. Peygamberliğin Konumu ve Misyonuna Arz

Hadisler metinleri ihtiva ettikleri konuya göre Resûlullah'ın misyonuna arz edilerek sıhhat kritiğine tabi tutulabilirler. Hz. Peygamber'e isnad edilen rivâyetlerin de onun konumuna ve misyonuna uygun olması gerekmektedir. O'nun (s.a.s.) misyonu insanların bir tarağın dişleri gibi eşit olduğunu bildirmek ve onları birleştirmektir. Ayrıca bütün insanların kardeş olduğunu ilan etmek ve üstünlüğün takvada olduğunu anlatmaktır. Hz. Peygamber'in başka bir görevi adaletin sağlanması için evrensel prensipleri insanlara ulaştırmaktır. Hz. Muhammed, tüm insanlığa gönderilmiş bir elçidir. Bu nedenle mensup olduğu ırkı herhangi bir nedenle ayrı tutması diğer milletlerin onu benimsemesi açısından çeşitli sorunlara sebep olacak bir tavidir. Onun konumunu ve misyonunu tehlikeye atacak bu tür sözler sarf etmediği, tüm insanlığı aynı sevgi ve hassasiyetle kucaklamaya açık olduğu diğer rivâyetlerden anlaşılmaktadır. Ayrıca dindeki konumu konusunda onun hem teşride hem de insanların nezdinde önemli bir konuma sahip olması bu tür ayrıştırıcı söylemlerin yankısının büyük olması anlamına gelir. Dolayısıyla 'Arapları üç şeyden dolayı seviniz rivâyeti bu yönüyle de problemlidir.

3. Sonuç

'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' rivâyetinin sened ve metin tetkiki yapılmıştır. Rivâyet hakkında muhaddisler uydurma, zayıf, hasen, sahih, aslı yok gibi muhtelif hükümler vermişlerdir. Muhaddislerin bu hadis hakkındaki hükümlerinin râvi ve sened tetkiki üzerine bina edilmiş olduğu tespit edilmiştir. Bu muhtelif hükümlerin sebebinin içtihad farkından olduğu anlaşılmıştır. Bütün tariklerin birlikte değerlendirilmesi neticesinde rivâyetin

⁸⁸ Buhârî, "Menâkıb", 23.

⁸⁹ Buhârî, "Ashâb", 28.

⁹⁰ Mamer b. Raşid, *el-Câmi'*, thk. Habîburrahman A'zamî (Pakistân: el-Meclisu'l- ilmiye, 1403), 11/201.

⁹¹ Mamer b. Raşid, *el-Câmi'*, 11/77.

muttasıl ve ferd olduğu görülmüştür. İsnad ile ilgili yapılan genel değerlendirilme sonucu bu hadisin değişmeyen ilk üç râvisi hakkında cerh ve ta'dil açısından olumlu değerlendirmeler söz konusudur. Senedin ortalarında bulunan dördüncü ve beşinci râvilerin zayıf olduğu hatta kizb ile itham edilmiş olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan sonraki râvilerin sika olarak değerlendirilmesi rivâyet hakkında uydurma hükmünü vermeyi sıkıntılı duruma getirmektedir. Bizim yaptığımız tetkik neticesinde rivâyete sahih hükmünün verilmesinin de mütesahil bir karar olduğu kanaati hasıl olmuştur. Dolayısıyla bu habere hasen ve sahih demek problemlili görünmektedir. Sened tetkikinin tek başına yeterli olmadığı birçok örnekte görmek mümkün olduğu gibi bu rivâyette de görülmüştür.

'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' rivâyetinin metin tetkiki için yapılan kaynak araştırılmasında bu rivâyetin geçtiği ilk eser tespit edebildiğimiz kadarıyla el-Kirmânî'nin *Mesâilu Harb* adlı eseridir. Bu rivâyet Kütüb-i Sitte veya Kütüb-i Tis'a eserlerinde geçmemektedir. Ayrıca bu haber hicri III. Asrın son çeyreğine kadar herhangi bir eserde tahrîc edilmemiştir. Bu durum rivâyetin sıhhati hususunda olumsuz kanaat oluşturmaktadır.

Bu rivâyet Kur'ân, sünnet, sahih rivâyetler ve Hz. Peygamber'in konum ve misyonuna arz edilmiştir. Kur'ân, Müminlerin kardeş olduğunu, değerlerin yücelmesinin takvaya bağlı olduğu ve Müslümanları sevmeye sebebini İslam/ iman olduğu mesajını vermektedir. Dolayısıyla "Arapları üç şeyden dolayı seviniz" rivâyeti Kur'ân'a arz uygulaması neticesinde sahih görünmemektedir. 'Arapları seviniz' haberi, sünnete ve sahih hadislerle arzında da sahih görülmemiştir. Çünkü Resûlullah'ın sünnetinde herhangi bir şahıs iman ettikten sonra dili, ırkı, rengi ve soyu ne olursa olsun onun Müslümanlar tarafından sevilmesi gerekmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in mensup olduğu ırkı herhangi bir nedenle ayrı tutması diğer milletlerin onu benimsemesi açısından çeşitli sorunlara sebep olacak bir tavidir. Onun konumunu ve misyonunu tehlikeye atacak bu tür sözler sarf etmediği, tüm insanlığı aynı sevgi ve hassasiyetle kucaklamaya açık olduğu diğer rivâyetlerden anlaşıldığından bu haber Hz. Peygamber'in misyonu ve konumuna da aykırıdır. 'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' rivâyeti Kur'ân'a, sünnete, sahih hadislerle ve Hz. Peygamber'in konumu ve misyonuna arzı durumunda da sahih olmadığına dair kanaat oluşmuştur. Dolayısıyla 'Arapları üç şeyden dolayı seviniz' rivâyeti hem sened hem de metin yönünden oldukça zayıf görünmektedir.

Kaynaklar

- Ahmed İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed. *Müsned*. thk. Şuayb Arnavût-Âdil Mürşid vd. 45 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 2001.
- Ahmed Naim Babanzade. *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sahih Tercemesi ve Şerhi*. Ankara: DİB Yayınları, 1982.
- Aliyü'l-Kârî, Nureddin Ali b. Muhammed. *el-Esrâru'l-Merfuâtü fi'l-Ahbâri'l-Mevdûâ*. Beyrût, ts.
- Aliyü'l-Kârî, Nureddin Ali b. Muhammed. *Mikatu'l-Mefâtiş Şerhu Mişkati'l-mesâbih*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l-fikir, 2002.
- Babanzâde, Ahmed Naim. *İslâm'da Irkçılık ve Milliyetçilik Dâvâsı*. ed. Fahrettin Gün. İstanbul: Beyan Yayınları, 2018.
- Bâsrî, Ebû Hüseyin. *el-Mu'temed*. thk. Halil el-Maysi. Beyrût: Dâru kütüb-i ilmiye, 1403.
- Bayraktutar, Muammer. "‘Arabın Arap Olmayana Takvâ Dışında Bir Üstünlüğü Yoktur’ Hadîsinin Hz. Peygamber’e İsnadına Yönelik Fazlur Rahman’ın Eleştirileri ve Değerlendirilmesi". *Mîlel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 9/1 (2012).
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin Ebû Bekir el-Beyhakî. *Şu'bu'l-İmân*. thk. Abdülâli Abdulhamid Hâmid. 14 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed b. Zuheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrût: Dâru tûku'n-necât, 1422.
- Çiftçi, Mehmet Emin. *Hadis Usûlünde Sahih Hadisin Tanımı Problemi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Çiftçi, Mehmet Emin. "Hadislerin Sihhatinin Tespitinde İctihad Problemi". *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/8 (2019), 45-54.
- Ebû Bekir el-Enbârî, Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed b. Beşâr. *İdâhu'l-Vakf ve'l-İbtidâ*. thk. *Muhyiddin Abdurrahman Ramazân*. 2 Cilt. Dimeşk: Matbûâtü mecmau'l-luğati'l-arabî, 1971.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî. *Risâletü Ebî Dâvud ilâ Ehl-i Mekke fi Vasfi Sünenih*. Beyrût, 1394.
- Ebû Hanîfe, Numan b. Sabit. *el-Âlim ve'l Muteallim*. thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî, 1368.
- Ebû Sa'd, Abdulmelik b. Muhammed. *Şerefu'l-Mustafâ*. 6 Cilt. Mekke: Dâru'l-beşâiru'l-İslâmî, 1424.
- Efendioğlu, Mehmet. "Münker". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/114. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Elbânî, Ebû Abdurrahman Muhammed Nâsruddîn. *Silsiletü'l-Ehâdisi'l-Dâife ve'l-Mevdûâ*. 14 Cilt. Riyâd: dâirtu'l-me'arif, 1992.
- el-Makdisî *el-Fevâidu'l-Mevdûâ' fi'l-ahâdisi'l-Mevdûâ*. thk. Muhammed b. Lütfî es-Sabâğ. Riyâd: Dâru'l-verrâk, 1998.
- Fettenî, Muhammed Tâhir b. Ali es-Siddîkî el-Hindî. *el-Tezkiratu'l-Mevdûât*. İdâretü'l-Tabaât'ü-Münire, 1343.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbü'rî. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir A'tâ. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1990.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Târihu Bağdâd*. thk. Beşâr Avâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002.
- Hattâbî, Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hattâbî. *Me'âlimu's-sünen*. Haleb: Matbaâtü'l-ilmiye, 1932.

- Heysemî, Ebû'l-Hasan el-Heysemî el-. *Macmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*. thk. Husâmüddîn el-Kudsî. 10 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdilber en-Nemerî el-Kurtubî. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-meânîve'l-esânîd*. Thk. Mustafâ b. Ahmed el-Alevî-Muhammed Abdulkebîr el-Bekrî-Said Ahmed A'rab. Mağrib, 1976.
- İbn Adîy. *el-Kâmil fi Duafâ'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud-Alî Muhammed. Beyrût: el-Kütübü'l-ilmîye, 1997.
- İbn Arrâk, Nureddin. *Tenzihu's-Şeriatu'l-Merfûa' ani'l-Ahbârî's-Şeniati'l-mevdûa'*. 2 Cilt. Beyrût: Daru'l-kütübü'l-ilmîye, 1399.
- İbn Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman. *ed-Dua'fâ ve'l-Metrûkîn*. thk. Abdullah el-Kâdî. 6 Cilt. Beyrût: Daru'l-kütübü'l-ilmîye, 1406.
- İbn Cüneyd, Ebû'l-Kâsım Temam b. Muhammed b. Abdullah. *el-Fevâid*. thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefi. 2 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1412.
- İbn Ebû Hâtîm. *el-İlel*. 7 Cilt. Metâbiu'l-Humeydî, 2006.
- İbn Ebû Hâtîm. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsî'l-arabî, 1952.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali. *en-Nuket alâ kitâbi İbnu's-Salâh*. thk. Rabi' b. Hâdî Ümeyr'l-Madhalî. Medine: İmâdetü'l-bahsi'l-ilmî, 1984.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Lisânu'l-Mîzân*. thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde. 10 Cilt. Dâru'l-beşâiri'l-İslâmî, 2002.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân. *es-Sikât*. 9 Cilt. Hind: Vizâretü'l-meârif, 1973.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Dâru'l-kutubi'l-arabî, ts.
- İbnu'l- Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman. *ed-Düafâ ve'l-Metrûkîn*. thk. Abdullah el-Kâdî. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1406.
- İbnu'l- Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman. *el-Mevzûât*. thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân. 2 Cilt. Medîne: Mektebetü's-selefiye, 1966.
- İbnu's-Salâh. *Mukaddimetu İbnu's-Salâh*. thk. Nureddin Itr. Suriye: Dâru'l-fikir, 1986.
- İsbehânî, Ebû Nuaym el-. *Sfatu'l-Cennet*. thk. Alî Rızâ Abdullah. 6 Cilt. Beyrût: Daru'l-Me'mun li't-Turâs, ts.
- Kâsımî, Muhammed Cemâlüddin ed-Dimeskî. *Kavâidü't-tahdîs min funûn-i mustalahü'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmî, ts.
- Kırbaşoğlu, M. Hayri. *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu, 1999.
- Kirmânî, Ebû Muhammed Harb b. İsmâ'îl b. Hâle. *Mesâ'ilü Harb*. thk. Fâyiz b. Ahmed b. Hâmid. 3 Cilt. Arabistan: Câmî'atu Ummu'l-Kurâ, 1422.
- Köktaş, Yavuz. *Hadis Usûlü Yazıları*. İstanbul: Ensar Yayınevi, 2010.
- Mamer b. Raşid. *el-Câmî'*. thk. Habîburrahman A'zamî. 11 Cilt. Pakistân: el-Meclisu'l-ilmîye, 1403.
- Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman b. Yûsûf. *el-Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*. thk. Beşâr Avvâd Ma'ruf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, ts.
- Muhammed Avvame, M. Hayri Kırbaşoğlu. *İmamların Fıkhi İhtilaflarında Hadislerin Rolü*. İstanbul: Kayihan Yayınları, 2011.

- Munâvî, Zeynelabidin Abdurrauf el-Munâvî. *et-Teyşîr bi Şerhi'l-Câmiu's-sağîr*. 2 Cilt. Riyâd: Mektebetu'l-İmâmu'ş-Şâfiî, 3. Basım, 1988.
- Munâvî, Zeynelabidin Abdurrauf el-Munâvî. *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmiî's-sağîr*. 6 Cilt. Mısır: el-Mektebetu't-ticâriye'l-kebîr, 1356.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim İbnü'l-Haccâc el-Kuseyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muammed Fuâd Abdülbâki. 5 Cilt. Beyrût: Dâru ihyai't-türâsi'l-arabî, ts.
- Nevevî. *et-Takrîb ve't-teysîr lî ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr fi usûlü'l-hadis*. thk. Muhammed Osman el-Haşî. Beyrût: Dâru'l-kitâbu'l-arabî, 1985.
- Polat, Salahattin. *Metin Tenkidî*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman. *el-Mekâsidu'l-Hesene fi Beyâni Kesîr mine'l-Ehâdisi'l-Müştehere ale'l-Elsine*. thk. Muhammed Osmân. Beyrût: Dâru'l-kütübü'l-arabî, 1958.
- Semânî, Ebû'l-Muzaffer. *Tefsîru'l-Kurân*. Riyâd: Dâru'l-vatan, 1997.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir. *el-Leâli'l-Masnû'a fi'l-Ehâdisi'l-Mevdûa*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1996.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-Evsat*. thk. Târik b. İvâdullah b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrâhîm. 10 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, ts.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Silefi. 25 Cilt. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiye, 1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünen-i Tirmizî*. thk. Ahmed Fuad Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Şirketü mektebetu ve matbaatu'l-albâbî, 1975.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ. *ed-Duafâu'l-Kebîr*. thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1984.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî. *el-Vesit fi Tefsiri'l-Kurân'il-Mecîd*. 4 Cilt. Beyrût: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1994.
- Zehebî, Ebû Abdillêh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Kâşif*. Cidde: Dâru'l-kible, 1992.
- Zehebî, Ebû Abdillêh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. *Mizânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*. thk. Ali Muhammed Buhârî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-ma'rife, 1963.
- Zehebî, Ebû Abdillêh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâvût. 25 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdillêh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. *Târâhu'l-İslâm ve Vefayât'il-Meşâhir ve'l-A'lâm*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kitâbu'l-arabî, 1993.

